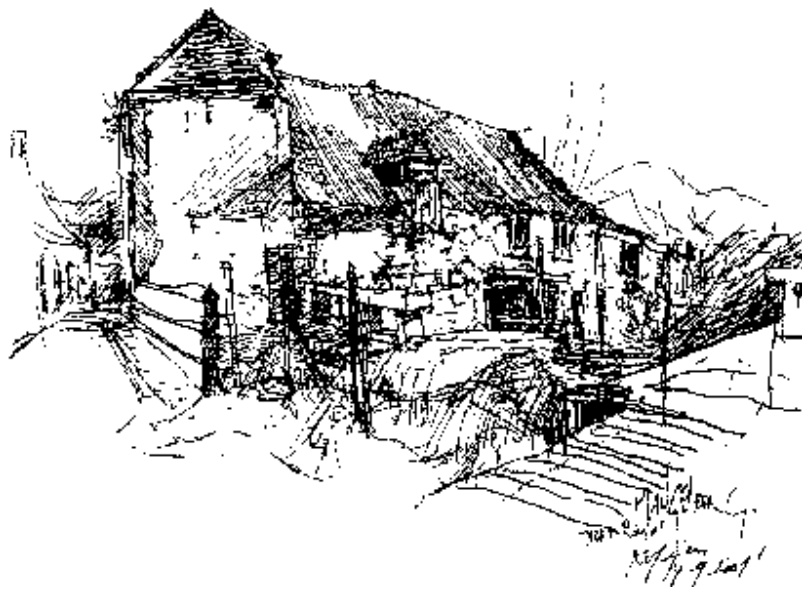

DOSSIER

BOEMBEKEMOLEN

Karsten Mainz
m.m.v.
Jan François
Vincent Decroock
Jo Janssens

Inhoudsopgave

<u>1. Identificatiefiche</u>	<u>p. 3</u>
<u>2. Inventaris van de molensite met fotomateriaal</u>	<u>p. 4</u>
2.1. Buitenzijde	p. 4
2.1.1. Algemeen	p. 4
2.1.2. Het woonhuis	p. 4
2.1.3. De watermolen annex maalderij	p. 9
2.1.4. De loods	p. 10
2.1.5. De afdamming	p. 12
2.2. Interieur	p. 13
2.2.1. Woonhuis	p. 13
2.2.2. De molen	p. 13
<u>3. Het molenbiotoop</u>	<u>p. 23</u>
3.1. Algemene situering en geografie	p. 23
3.2. Landschapsgeschiedenis	p. 25
3.3. Het actuele landschap	p. 27
3.4. Het natuurreservaat Middenloop-Zwalm	p. 29
<u>4. Geschiedenis</u>	<u>p. 32</u>
4.1. De oudste gegevens	p. 32
4.2. De graven van Egmont	p. 34
4.3. De baronie Sint-Maria-Oudenhove	p. 36
4.4. De 19 ^{de} eeuw	p. 39
4.5. De molen verliest zijn middeleeuwse uitzicht	p. 44
4.6. De familie De Poortere	p. 45
<u>5. Toekomst</u>	<u>p. 49</u>
5.1. Inleiding	p. 49
5.2. Het woonhuisje aan de straatzijde	p. 51
5.3. De historische watermolen	p. 52
5.4. Het gedeelte van de site uit de tweede helft van de 19 ^{de} eeuw	p. 54

1. Identificatiefiche

<u>Benaming:</u>	Boembekemolen, Molen te Boembeke
<u>Adres:</u>	Boembekestraat (zonder nummer) 9660 Brakel (Michelbeke)
<u>Ligging:</u>	1 km ten noorden van de parochiekerk van Michelbeke, aan de grens met Rozebeke (Zwalm) en Sint-Goriks-Oudenhove (Zottegem)
<u>Kadaster:</u>	Michelbeke, sectie A, perceelnummer 383/2 d
<u>Eigenaar:</u>	Natuurpunt Studie vzw Kardinaal Mercierplein 1 2800 Mechelen
<u>Waterloop:</u>	Zwalm, juist voor de monding van de Boembeek
<u>Functie / Type:</u>	graanmolen / bovenslagmolen
<u>Eerste bronvermelding:</u>	1544
<u>Uitbatingstoestand:</u>	niet meer in gebruik sinds 1967
<u>Bouwkundige toestand:</u>	vervallen, dringend instandhoudingwerken nodig
<u>Technische toestand:</u>	vernieuwd afdammingwerk, waterrad in bewaring bij provincie Oost-Vlaanderen, verwaarloosd binnenwerk bestaande uit een gietijzeren aandrijfwerk, semi-diesel, houten binnenluiwerk met verticaal wiel met houten tappen en vangtabel, elevatoren, graankuiser en dgl.

2. Inventaris van de molensite met fotomateriaal

2.1. Buitenzijde

2.1.1. Algemeen

Het buitenaanzicht van de molensite wordt momenteel grotendeels bepaald door de (weinig geslaagde en vaak ondeskundig uitgevoerde) verbouwingen uit de 20ste eeuw. Enkel aan de watergevel bleven een aantal historische elementen behouden. Sinds de dood van de laatste molenaar in 1967 werden de gebouwen bovendien aan hun lot overgelaten, waardoor regen en wind vrij spel kregen. De molen, die destijds prachtig geïntegreerd moet hebben gelegen in de schilderachtige Zwalmvallei, maakt anno 2002 dan ook een weinig homogene en desolate indruk. Een indruk die overigens nog werd versterkt door de instorting van het achterste deel van de site op zondagnamiddag 27 januari van dit jaar.

2.1.2. Het woonhuis

Het woonhuisje aan de straatkant dateert in zijn huidige vorm uit 1925(cf. geschiedenis). Het gebouwtje beslaat een grondoppervlakte van ca. 5 x 7 meter. Het bestaat uit twee bouwlagen en telt aan de straatkant drie traveeën, die per bouwlaag voorzien zijn van een venster. In de middentravee bevindt zich de toegangsdeur. De voorgevel en de linker zijgevel zijn van op het grondniveau opgetrokken in (vermoedelijk lokale) rode baksteen. Het metselwerk is versterkt met uitspringende gemetste zuilen en bovenaan voorzien van een sierlijst. De bogen boven vensters en deur zijn geaccentueerd doormiddel van het afwisselend gebruik van rode en gele baksteen. Het geheel wordt bekroond door een dak uit kunstleien. Hoewel bescheiden van omvang getuigt dit gebouwtje duidelijk van een zekere welstand, temeer daar het nooit bedoeld was als woonst van de eigenaar. Die woonde immers in de boerderij aan de overzijde van de straat. Het woonhuisje werd verhuurd en zorgde zo voor een extra inkomstenbron. Na 1957 verleende het gebouw onderdak aan een graansilo die zich nog steeds ter plaatse bevindt (cf. interieur).

Anders dan de hoger besproken gevels werden de rechterzijgevel en de met de molen gedeelde achtergevel opgetrokken op het bestaande metselwerk. Vanuit bouwhistorisch oogpunt verdienen deze gedeelten dan ook veruit de meeste aandacht.

Bij de watergevel kunnen duidelijk twee bouwfases worden onderscheiden. Het bovenste gedeelte dateert net als de voorgevel uit 1925 en bezit dezelfde kenmerken. Het metselwerk is hier echter niet verstevigd door gemetste zuilen, daar dit door de ligging naast de beek niet mogelijk was. In de plaats daarvan werd gebruik gemaakt van muurankers.

Het onderste gedeelte van de watergevel is duidelijk heel wat ouder. Het werd opgetrokken in rode veldovensteen. Daar deze stenen niet erg geschikt zijn om voortdurend met water in contact te komen bestaat (bestond?) het gedeelte rond en onder het waterniveau vermoedelijk uit Balegemse zandsteen, zoals dat ook bij het watermolengedeelte het geval is. De ingrepen uit 1995, die samenvielen met de aanleg van de vistrap, onttrekken dit gedeelte echter aan het oog. Uit dat jaar dateren ook een aantal reparaties onder aan de muur.

In de watergevel van het woonhuis bevindt zich een vensteropening die, te oordelen aan de gebruikte steen, tijdens de verbouwingen in 1925 werd dicht gemetst. De contouren van het venster zijn echter nog goed te herkennen en daarenboven zitten de ophangingpunten van de vroegere vensterluiken nog op hun plaats. In de gevel bevindt zich eveneens een deur die het mogelijk maakte om vanuit de molenruimte via de brug de lossluizen te bedienen. Deze deur geeft echter geen toegang tot het woonhuis.

Het onderste gedeelte van de watergevel van het woonhuis is vermoedelijk even oud als de molensite zelf. Het werd alleszins opgericht voor 1723. Uit dat jaar dateert immers de eerste afbeelding van de watergevel, terug te vinden op een rolkaart van de hand van Benthuis Philippus Jacobus (cf. geschiedenis). Op deze tekening zijn duidelijk het venster en de deur te herkennen. Het woonhuis besloeg toentertijd slechts één bouwlaag.

Ook de gemeenschappelijke muur met het molengedeelte bevat hoogst waarschijnlijk nog heel wat historische elementen. De bepleistering en talrijke obstakels, waaronder de silo, maken het echter onmogelijk om een duidelijk totaalbeeld te krijgen. Tijdens de restauratiewerkzaamheden zal dan ook de nodige voorzichtigheid aan de dag moeten worden gelegd om belangrijke sporen uit het verleden te vrijwaren. Tot de nu reeds duidelijk zichtbare elementen behoort onder meer een merkwaardig ingemetst restant van een trap, die wijst op een vroegere doorgang tussen woonhuis en molen (cf. interieur).

Uit dit alles kan worden afgeleid dat het (wellicht) oorspronkelijke woonhuisje bestaan heeft tot in 1925. Toen werden de voorgevel en de linker zijgevel gesloopt om plaats te maken voor de huidige constructie, terwijl de andere bestaande gevels enkel werden opgemetst. Ook de kelder van de vroegere woning bleef bewaard (cf. interieur). De resterende historische elementen kunnen dan ook, samen met iconografisch bronnenmateriaal, als uitgangspunt dienen voor de geplande reconstructie van het vroegere woonhuisje.

2.1.3. De watermolen annex maalderij

De watermolen vormt het hart van de molensite en dateert in zijn huidige uitzicht uit 1945. De bouwgeschiedenis van dit gedeelte is in grote mate bepaald door het functionele karakter

ervan. Parallel met de evoluerende molentechnologie hadden immers talrijke verbouwingen plaats (cf. geschiedenis). Vooral de doorgedreven modernisering van de molen vanaf het laatste kwart van de 19de eeuw, met onder meer de plaatsing van een stoommachine en de overschakeling naar een moderne maalderij met walsenstoelen, had zware ingrepen in de bouwsubstantie voor gevolg die het uitzicht van de molen ernstig hebben geschaad.

Ondanks deze zware hypotheek op het historische karakter van de molen zijn ook hier nog heel wat historische elementen bewaard gebleven, waarvan sommige waarschijnlijk terug gaan tot de stichtingsfase. Deze zijn voornamelijk terug te vinden in de molen en op de watergevel.

De watermolen beslaat een grondoppervlakte van ongeveer 10,5 x 9,5 meter. Net als bij het woonhuis zijn echter ook hier nauwelijks rechte hoeken terug te vinden. Het gebouw telt twee bouwlagen en is voorzien van een met pannen gedekt zadeldak dat doorliep over de loods. De drie traveeën tellende voorgevel van de watermolen dateert uit 1945. Hij is opgetrokken uit rode fabrieksteen, die op dat moment wellicht populair was, maar voor de hedendaagse toeschouwer maar treurig overkomt. Bakstenen sierlijsten breken het gevelvlak. Onderaan is het metselwerk voorzien van een met cement bepleisterde lijst. De eerste en derde travee zijn per bouwlaag voorzien van een dubbel venster. In de middelste travee bevindt zich op het gelijkvloers een dubbele rolpoort. Een enkele rolpoort met ervoor een betonnen hijsvloer verleend toegang tot de tweede bouwlaag. De lateien van vensters en deuren zijn uit beton. Vensterbanken uit blauwe hardsteen completeren het geheel.

Deze naoorlogse voorgevel heeft weinig tot geen historische waarde. Mogelijks bevinden zich achter de gevelsteen echter nog restanten van de oude voorgevel die aanwijzingen kunnen geven voor de geplande reconstructie.

Net als bij het woonhuis het geval was, bevinden de zichtbare waardevolle historische elementen zich ook hier in de watergevel. De aandacht gaat daarbij vooral uit naar het gedeelte tussen het woonhuis en de opening waarin zich de dieselmotor bevindt. Dit deel gaat immers terug op het oorspronkelijke molengebouw. Net als bij het woonhuisje werd de watergevel opgetrokken uit veldovensteen op een fundament uit Balegemse zandsteen. Ook hogerop werd voor de buitenbekleding heel wat natuursteen gebruikt. Een dichtgemetste vierkante opening in de gevel kan mogelijk wijzen op het vroegere asgat voor het onderslagrad.

Rechts is nog duidelijk de aansluiting te zien met de vroegere gevel langs de woelkom.

Hoewel het huidige zadeldak met de nok evenwijdig met de Zwalm een product is van de late 19de eeuw, blijkt uit de aard van de dakbedekking eveneens de tweedeling tussen de

oorspronkelijke watermolen en de latere aanbouw. Het gedeelte boven de oude watermolen werd afgedekt met Pottelbergse pannen, terwijl verder gebruik gemaakt werd van een ander type pannen. De dakkapel werd waarschijnlijk toegevoegd rond 1898, toen de stoommachine werd geïnstalleerd. Het is echter ook mogelijk dat ze pas werd opgetrokken tijdens de jaren 1920. In die periode werd overgeschakeld op het gebruik van een dieselmotor als aanvullende krachtbron. Een deel van de daarvoor noodzakelijke overbrengingen bevindt zich in de dakkapel (cf. interieur). Het uiteinde van één van de overbrengingsassen steekt een klein stuk uit de kapel (uit de aangebrachte golfplaat).

2.1.4. De loods

De inmiddels ingestorte loods dateerde, evenals een deel van de er net naast gelegen travee van de watermolen, uit de jaren 1870. Beide werden opgetrokken op de dichtgestorte woelkom, met alle stabiliteitsproblemen vandien.

Het gebouw had een oppervlakte van ongeveer 8 x 10 meter en telde 2 verdiepingen. Ook hier werden doorheen de tijd heel wat verbouwingen doorgevoerd, die de stabiliteit van het gebouw eveneens niet ten goede kwamen. De voorgevel en de zijgevel werden in 1945 eveneens voorzien van een façade uit rode fabrieksteen. Een poort in de hoek van voor- en zijgevel gaf toegang tot de loods.

De stabiliteitsproblemen, die al van in het begin aanwezig waren, werden nog versterkt door kanalisatiewerken aan de Boembeek in de jaren 1990. Samen met het steeds verder om zich heen grijpende verval van de site leidde dit uiteindelijk tot de ineenstorting van het gebouw op 27 januari 2002, waarbij het uiterst bedenkelijk geconstrueerde dakgebinte het begaf en een deel van de muren omver duwde. Het steviger geconstrueerde molengedeelte bleef echter rechtop, hoewel ook hier de sporen van het verval niet te overzien zijn.

Omwille van zijn geringe historische waarde maakt dit gedeelte, samen met een deel van de aangrenzende eerste travee van het molengedeelte geen deel uit van de klasseringaanvraag.

2.1.5. De afdamming

Tijdens de aanleg van de vistrap in 1995 werd het afdammingwerk van de molen vernieuwd. Daarbij werd de vroegere overkapping verwijderd. De afdamming bestaat uit vier massieve arduinen geleiders en wordt bekroond door een arduinen ligger.

De maalsluis heeft een breedte van 101,5 cm. De lossluizen meten elk ongeveer 70 cm. De brug, die vanuit de molenruimte toegankelijk is, werd eveneens vernieuwd en bestaat uit een houten beplanking op twee ijzeren I-profielen. Het verval bedraagt ruim 3 meter. Naast de afdamming bevindt zich een automatische stuw die geregeld wordt via sensoren en een

vistrap. Het geheel is echter zo ingericht dat de molen zonder veel problemen terug in gebruik kan worden genomen.

Het metalen bovenslagrad van 1,20 x 3,00 meter werd tijdens de werken verwijderd. Het is in bewaring bij de provincie Oost-Vlaanderen. Van uit de provincie werd beloofd om het rad bij een eventuele restauratie van de molen te herstellen en terug te plaatsen.

2.2. Interieur

2.2.1. Woonhuis

De binnenruimte van het woonhuis wordt grotendeels ingenomen door een houten graansilo. Een systeem met archimedesschroef verbindt de silo met de molen. Links van de voordeur bevinden zich op het gelijkvloers en op de eerste verdieping twee kleinere ruimtes die niet meer werden benut. Een trap leidt naar de gewelfde kelder die duidelijk een heel stuk ouder is dan het woonhuis zelf.

2.2.2. De molen

De dubbele rolpoort in de voorgevel verschaft toegang tot het gelijkvloers. De vloerbedekking bestaat hier voor een groot deel uit duidelijk zeer oude natuurstenen (vermoedelijk arduinen) tegels. Waar deze ontbreken ligt er een betonvloer. Ongeveer in het midden van de ruimte, onder het valluik van het luiwerk, is er een inzinking in de tegelvloer waar plaats is voor de balans.

Schuin tegenover de toegangspoort situeert zich de van een bepleisterde ringmuur omgeven asput met een binnendiameter van ca. 250 cm. De steenbedden worden geschraagd door treinbielzen die de vroegere houten kolommen vervangen. Links bevindt zich nog één van de vroegere houten stutten.

Het klassieke gietijzeren aandrijfwerk heeft duidelijk te lijden onder corrosie. De voorste twee sterrewielen ontbreken, maar er zijn nog duidelijke sporen van te zien.

De as van het linker sterrewiel werd op de tweede verdieping verlengd en werd een onderdeel van de overbrenging voor de dieselmotor. Door het sterrewiel in of uit te schakelen kon het spoorwiel aangedreven worden door de dieselmotor. Daarbij werden enkele tanden uit het tandwiel op de wateras verwijderd om de verbinding met het waterrad te onderbreken.

Rechts achteraan op de ringmuur bevindt zich nog een meelbakje met de bijbehorende meelgoot. Deze onderdelen horen bij het koppel kunststenen op de steenzolder. Na de installatie van de walsenstoel was dit het enige koppel stenen dat nog in gebruik bleef, zij het dan enkel voor de vervaardiging van veevoeder.

In de zijmuur rechts van de ingang zit een merkwaardig restant van een trap ingemetsd. De functie van deze trap en de bijhorende (verdwenen) deuropening is niet geheel duidelijk. Schuin eronder bevindt zich een opening naar de kelder die waarschijnlijk pas later werd aangebracht, maar na de ingebruikname van de elevator er vlak naast terug werd afgesloten. Aan de overzijde van de molenruimte bevinden zich nog de restanten van een tweede elevator die het graan naar de graankuiser in het dakgebinte transporteerde.

Rechts van de asput bevindt zich de doorgang naar de brug vanwaar de sluizen bediend konden worden. Hoogst waarschijnlijk kon het sluiswerk niet van uit de molenruimte zelf bediend worden, een mogelijkheid die bijvoorbeeld wel bestaat in de IJzerkotmolen.

Links van de toegang staan twee gemetste pilaren. Deze moesten de vloer van de steenzolder en gedeeltelijk ook de dakconstructie ondersteunen nadat de oorspronkelijke noordgevel opgeofferd werd voor een uitbreiding van de molenruimte ten koste van het erachter gelegen woonhuis. Deze pilaren steunen op het massieve fundament van de vroegere gevel die teruggevonden werd bij een beperkte opgraving. Vermoedelijk rustten de walsenstoelen van de cilindermaalderij op deze pilaren. Ook de tegen de huidige achtergevel opgemetste steunberen dienden ter ondersteuning van het machinepark op de steenzolder.

Links achteraan staat de semi-diesel die tijdens de jaren 1920 werd geïnstalleerd. De motor werd gefabriceerd in de ateliers van Claeys te Zedelgem. Vermoedelijk produceerde het gevaarte heel wat rook en was dat de reden voor het maken van een opening in de watergevel ter hoogte van de diesel. Via een stelsel van riemen en assen werd de motorkracht doorheen de molen verdeeld. Ook het spoorwiel kon, zoals hoger beschreven, met motorkracht worden aangedreven. Van een dieselreservoir voor de motor ontbreekt elk spoor.

Via een houten trap tussen de hoger vermelde gemetste steunberen bereikt men de steenzolder. Van de vier steenkoppels die hier vroeger opgesteld stonden is er slechts één bewaard gebleven. Het betreft een koppel kunststenen met een diameter van 140 cm die onder invloed van de luchtvochtigheid echter onbruikbaar zijn geworden. Het gebruik van kunststenen in watermolens wordt trouwens om die reden door de meeste molinologen afgeraden. Ook de bij dit steenkoppel horende galg staat nog opgesteld. De vroegere vier steenkoppels konden geopend worden doormiddel van twee galgen. Ook de tweede galg werd overigens teruggevonden.

Op de steenzolder bevindt zich eveneens een deel van een steenkuip. Het betreft een kuipwand uit één stuk bestaand uit een met plaatijzer beslagen houten frame. De oorspronkelijke steenkuipen waren echter volledig uit hout. Van deze houten exemplaren ontbreekt echter elk spoor. Net naast de trap bevindt zich een restant van de vroegere buil. Het gaat hierbij om de bodem van de buil met de transportschroef.

In het dakgebinte boven de steenzolder is een belangrijk deel van de technische uitrusting ondergebracht. Hier bevindt zich onder meer het houten binnenluiwerk waarmee, gebruik makend van de water- of motorkracht, via een valluik in de houten vloer van de steenzolder zakken naar boven getakeld werden. Opmerkelijk is dat het hier niet gaat om een sleeplui, zoals bij de meeste andere watermolens, maar om een windas die wordt verbonden met de aandrijving via een verticaal wiel met houten tappen. Dergelijke constructies treft men doorgaans vooral aan in windmolens, bijvoorbeeld in de Verrebeekmolen te Oprakel. Het luiwerk is bovendien voorzien van een vangtabel.

De dakkap herbergt daarnaast ook een netwerk van aandrijvingsassen met riemschijven en andere overbrengingen die de kracht van het waterwiel en de dieselmotor verdelen over de molenruimte. Via riemen werden daarmee de cilindermaaldery, de graankuiser, de elevatoren en andere machines aangedreven.

Opmerkelijk zijn eveneens twee houten steunbalken die in de zolderruimte staan. Deze balken staan loodrecht boven de gedeeltelijk blootgelegde fundamenten van de vroegere watergevel langs de woelkom. Het betreft hier dan ook restanten van deze oude gevel die bij de uitbreiding van de molen in de jaren 1920 werd afgebroken. Talrijke sporen wijzen erop dat ze vroeger deel uitmaakten van een leemconstructie. De noordgevel bestond dan ook nagenoeg zeker uit een vakwerkconstructie op een stenen fundament. Ook elders in de site werden overigens balken teruggevonden die vroeger wellicht deel uitmaakten van deze lemen wand.

Een blik op het dakgebinte leert al snel dat ook hier elementen aanwezig zijn van vroegere constructies. De opbouw wijst er duidelijk op dat het dak vroeger een andere oriëntatie had en wel met de nok haaks op de Zwalm. Een dergelijke inrichting vinden we trouwens terug bij heel wat oudere watermolens. Eén van de oude spanten bevindt zich nog steeds op de oorspronkelijke plaats zonder dat ze binnen het huidige dak nog een functie heeft.

Tenslotte bevindt zich in de nok van het dak nog een graankuiser. Door de wankele toestand van het platform waarop deze machine staat, valt echter niet te controleren in welke staat ze zich bevindt.

3. Het molenbiotoop

3.1. Algemene situering en geografie

De Boembekemolen is gelegen aan de Zwalmbeek te Michelbeke (Brakel), net voor de monding van de Boembeek in de Zwalm. De site bevindt zich precies naast de grens met de gemeenten Rozebeke (Zwalm) en Sint-Goriks-Oudenhove (Zottegem).

Vanuit het centrum van Sint-Goriks-Oudenhove bereikt men de molensite via een steile afdaling langs de Langendries. De Boembekestraat zorgt voor de verbinding met de dorpskernen van Michelbeke en Rozebeke. Enkele tientallen meters ten westen van de molen kruist het Mijnerwerkerspad de Boembekestraat. Deze voormalige spoorwegbedding, die wat verder stroomafwaarts de Zwalm overbrugt, is nu een druk bezochte wandel- en fietsroute.

De Zwalmvallei betreft een voor de Vlaamse Ardennen typisch asymmetrisch dal met een steile oostelijke valleiflank en een veel geleidelijker stijgende westelijke helling. De oostelijke valleiflank overbrugt over een afstand van nauwelijks zeshonderd meter plaatselijk een hoogteverschil van meer dan vijftig meter, meer bepaald van ca. 40 meter tot ca. 90-100 meter. Aan de Boembekemolen bedraagt het hoogteverschil met de 1500 meter verder gelegen kouter aan de Sint-Goriksstraat ongeveer 70 meter. De westelijke valleiflank wordt binnen dezelfde afstand gekenmerkt door veel geringere hoogteverschillen.

Op de hellingen dagzoomt het Paniseliaans zandkleicomplex (tertiaire afzetting). Van de top naar het dal toe werd hierop een steeds dikker (van 0 cm tot verschillende meters) pakket leem afgezet. Op de oostelijke valleiflank situeren zich verschillende bronniveaus waar de ondoordringbare kleilagen dagzomen. Deze bronniveaus voeden op hun beurt de Zwalmbeek in het hart van de vallei. De Zwalm zelf kent een veel geringer verval dan haar zijbeken. Het hoogteverschil op het grondgebied van Michelbeke bedraagt een goede 3 meter.

3.2. Landschapsgeschiedenis

De Boembekemolen ligt in een vele eeuwen oud cultuurlandschap. Reeds ten tijde van de Romeinen bevonden zich in de streek belangrijke agrarische en handelsnederzettingen, waaronder de nabije vicus in het huidige Velzeke. De onder keizer Augustus aangelegde heirbaan die deze nederzetting via Bliqy verbond met Bavai, kruiste de Zwalmbeek in de buurt van waar nu de watermolen gelegen is. Van deze weg, die al snel een belangrijke hoofdweg werd in het Gallo-Romeinse wegennet, zijn in de onmiddellijke omgeving evenwel

geen restanten meer terug te vinden. Een belangrijk gedeelte van het traject bleef wel bewaard vanaf Opbrakel richting Bliqy.

Vanaf de tweede helft van de 3de eeuw doken de eerste Germanen op. In de daaropvolgende eeuwen vond in de streek een gestage en blijvende inwijking plaats van Alamannen, Saksen en Franken, waarbij deze laatsten duidelijk de hoofdrol speelden. In deze periode ontstonden in de Vlaamse Ardennen talrijke nieuwe nederzettingen, terwijl bestaande Keltisch-Romeinse nederzettingen "gegermaniseerd" werden. Ook Michelbeke, waarvan de oudste melding teruggaat tot 1150, vormt wellicht het product van deze "Gründerzeit". De naam "Michelbeke" is immers afgeleid van de Germaanse woorden "miglo" en "beca", die respectievelijk staan voor "op urine gelijkende modder" en "beek". Deze weinig flatterende benaming had de nederzetting te danken aan haar ligging in de vochtige vallei van de Zwalm. Niettegenstaande deze belangrijke ontwikkelingen bleef het Zuid-Oost-Vlaamse platteland tot het begin van de 11de eeuw schaars bevolkt. Handel en nijverheid speelden geen rol van betekenis. Het leven draaide volledig rond de landbouw, die werd beoefend in een landschap waar de natuur nog de boventoon voerde. Kleine kernen akkerland lagen temidden van gemengd loofbos en talrijke moerassen. Beweiding had vooral plaats in de bossen, die als gevolg daarvan geleidelijk aan degenereerden. Dit alles speelde zich af juist ten noorden van het immense Kolenwoud, waarvan de ontginning nog eeuwen zou duren.

In de loop van de 11de eeuw ging echter ook op het platteland een nieuwe sociaal-economische wind waaien. Betere landbouwtechnieken en de ontginning van meer en meer landbouwareaal gingen gepaard met een doorgedreven demografische groei. Als gevolg van deze evolutie kwam in de Vlaamse Ardennen tijdens de 12de en 13de eeuw een cultuurlandschap tot stand dat in grote lijnen tot de eerste helft van de 20ste eeuw behouden zou blijven. Talrijke landbouwnederzettingen lagen verspreid over het heuvelachtige landschap. Uitgestrekte open kouters op de heuvelkammen wisselden af met de met hagen en houtkanten afgeboorde dreezen en weilanden op de valleiflanken en in de dalen. Hier en daar bleven restanten van het vroegere boslandschap behouden.

Samen met de groter wordende graanoogsten diende uiteraard ook de maalcapaciteit opgedreven te worden. Hoewel een beperkt aantal watermolens reeds dateerde van voor de 11de eeuw, kenden ze nu hun echte doorbraak. Bovendien verschenen ook de eerste windmolens in het landschap. Terwijl deze laatste meestal zonder problemen op de open kouters konden worden opgetrokken, waren voor de installatie van een watermolen noodgedwongen ingrepen in het (water)landschap nodig.

Ook bij de oprichting van de Boembekemolen diende in de bestaande hydrografie ingegrepen te worden. Om een voldoende groot verval te bekomen zonder daarvoor de hele vallei blank

te moeten zetten, werd tegen de oostelijke valleiflank stroomopwaarts van de molen een ongeveer 500 meter lang kanaal aangelegd. Dit kanaal functioneerde aanvankelijk misschien enkel als een bypass. In dat geval bracht het eventueel licht opgestuwde water via het kanaal het waterrad in beweging, waarna het terug in de Zwalmbeek terecht kwam. Het kan echter ook zijn dat meteen de hele beek door het kanaal werd geleid, waarbij de oorspronkelijke bedding, die wat verder westelijk lag, droog kwam te staan. Op de eerste kaart van het gebied, die vervaardigd werd in 1624, loopt de Zwalmbeek alleszins al langs de molen (cf. geschiedenis).

De waterbeheersingswerken konden trouwens niet verhinderen dat de Zwalm tijdens periodes van langdurige regenval of bij zware stortbuien vaak terug op zoek ging naar zijn oude bedding, waarbij de omgeving van de molen onder water kwam te staan. Dergelijke overstromingen deden zich volgens ooggetuigen nog voor tot diep in de 20ste eeuw, en ook nu nog zorgt het water van de Zwalm en de Boembeek regelmatig voor problemen.

Op de kabinetskaart van Ferraris, waarvoor de gegevens verzameld werden in de periode 1771-1778, valt de oorspronkelijke bedding aan de Boembekemolen niet meer te ontwaren. Overigens was nagenoeg de gehele loop van de Zwalmbeek op dat moment reeds rechtgetrokken. Enkel ten zuiden van de dorpskom van Michelbeke en juist ten noorden van de Boembekemolen bevonden zich nog restanten van de bochtenrijke natuurlijke bedding.

De Ferrariskaart geeft daarenboven een mooi beeld van het cultuurlandschap zoals dit zich sinds de vroege middeleeuwen in de Zwalmvallei had ontwikkeld. De vallei, met een typisch kleinschalig en gesloten landschap, lag ingesloten tussen de open kouters op de heuvelkammen. Beneden zocht de door bomenrijen geflankeerde Zwalm zich een weg door grasland en bosrelicten. Op de heuvelflanken wisselden akkers, weiden en bossen zich af. De percelen werden van elkaar gescheiden door een wirwar van hagen, heggen, houtkanten en bomenrijen. Talrijke wegen en paden die de verschillende dorpskommen en gehuchten met elkaar verbonden doorsneden het gebied. Langs deze verbindingswegen bevonden een aantal geïsoleerde hoeven die het agrarische karakter van het geheel nog benadrukten.

De aanleg van de spoorlijn Aalst-Zottegem-Ronse, die werd ingereden in 1875, betekende de enige zware ingreep in dit grotendeels middeleeuwse landschap. Om grotere niveauverschillen in het traject te vermijden werden ook in de buurt van de Boembekemolen grondwerken uitgevoerd. De spoorlijn verbond de Vlaamse Ardennen met de steenkoolmijnen van de Borinage en kreeg al snel een belangrijke economische betekenis. Duizenden "fostmannen" uit de verarmde regio maakten er gebruik van om in hun levensonderhoud te voorzien. Het station aan de molen zorgde ervoor dat het gehucht Boembeke een bescheiden centrumfunctie verwierf. Naast de treinhalte en de molen waren er

in de onmiddellijke omgeving 3 cafés, een buurtwinkel en een schoenmaker. Toen de spoorweg met haar halte in 1963 werd afgeschaft verdween ook de ermee verbonden bedrijvigheid terug. Het traject in de nabijheid van de molen werd naderhand ingericht als een fiets- en wandelpad onder de toepasselijke benaming "Mijnwerkerspad". Hierdoor verdween ook de dominante positie van de spoorlijn in het landschap.

De toenemende bevolkingsdruk in de 19de en 20ste eeuw liet ook in de Zwalmvallei zijn sporen na. Het aantal woningen steeg aanzienlijk, vooral in en rond de dorpskom van Michelbeke en in gehuchten als Berendries en Boterhoek. In de omgeving van de Boembekemolen bleef de uitbreiding van het bebouwde areaal echter zeer beperkt. Behoudens hogerop op de Langendries, dateert de schaarse bewoning voor een belangrijk deel van voor deze periode. Gebouwen als de hostellerie staan reeds vermeld op de kaart van Ferraris (cf. supra).

Een laatste belangrijke ingreep in het molenbiotop had plaats in 1995, ditmaal direct aan de molen. In opdracht van AMINAL werden toen ingrijpende waterbeheersingswerken uitgevoerd. Het verval werd voorzien van een automatische stuw met sensoren en er werd eveneens een vistrap aangelegd, die de migratie van de aanwezige vissoorten mogelijk moest maken. Gelukkig werd bij deze werken rekening gehouden met een mogelijke restauratie van de molen. Het afdammingwerk werd teruggeplaatst en stuwhoogte en -inrichting werden zodanig uitgevoerd dat de molen zonder veel bijkomende ingrepen terug in gebruik kan worden genomen.

3.3. Het actuele landschap

De omgeving van de molen ligt middenin de Zwalmvallei en bezit haar typische kenmerken. Het coulisselandschap in de asymmetrische vallei is gelegen tussen de grote en weidse kouters op de interfluvia. De zichten worden er bepaald door de topografie, bosjes, levende lijnelementen en talrijke natuur- en cultuurhistorische monumenten.

De valleibodem die nog regelmatig overstroomt wordt grotendeels ingenomen door cultuurgrasland, waarvan de aard uiteenloopt van intensief beheerde grasweiden tot schralere hooilanden en ruigten. Bomenrijen, hagen en houtkanten zijn nog spaarzaam aanwezig. Tussen de graslanden in liggen een aantal beekdalbossen. In de onmiddellijke omgeving van de Boembekemolen bevinden zich eveneens enkele oude hoogstamboomgaarden behorend bij de hoeven aldaar.

De valleiflanken worden ingenomen door een lappendeken van weiden en akkers. Bomenrijen, hagen en houtkanten zijn ook hier aanwezig. Op de flanken bevinden zich eveneens een aantal oude boskernen. Jammer genoeg is ook hier, net als in de valleikom, de

populier nog dominant aanwezig. Door de natuurreservatenwerking van het laatste decennium heeft geleidelijk aan een kentering plaats ten gunste van een meer gevarieerd bomenbestand. De bebouwing in de vallei concentreert zich hoofdzakelijk in de dorpskommen en de gehuchten. Elders is de bebouwing vrij schaars en dateert ze hoofdzakelijk van voor de 20ste eeuw. Het betreft daarbij hoofdzakelijk landbouwbedrijven, die onlosmakelijk verbonden zijn met het agrarische landschap.

Uit de bovenstaande beschrijving blijkt reeds dat het landschap nog heel wat historische elementen bevat. Bij een vergelijking van de huidige situatie met die ten tijde van de graaf van Ferraris valt dan ook op dat de omgeving van de molen vrij *gaaf* bewaard is gebleven¹. Enkel de aanleg van de spoorlijn Aalst-Zottegem-Ronse rond 1875 betekende een belangrijke wijziging in het landschap. Doordat deze spoorlijn na de afschaffing in 1963 werd omgezet naar een fiets- en wandelpad is ze echter niet meer dominant in het landschap aanwezig. Meer nog, het met houtkanten afgezoomde traject is, mede door zijn vroegere sociaal-economische belang voor de streek, zelf een belangrijk relict element in het landschap geworden.

Ook de *samenhang* van de onmiddellijke omgeving met de molen is doorheen de laatste twee eeuwen niet verloren gegaan. De molen ligt uiteraard nog steeds aan het einde van het gekanaliseerde deel van de Zwalm en aan het recent herstelde verval. Net als op de kaart van Ferraris wordt de molen omgeven door levende lijnelementen, boomgaarden en weiland. De grote vierkantshoeve aan de overzijde van de Zwalm behield haar grondplan en is hoogst waarschijnlijk weinig van uitzicht gewijzigd. De boerderij aan de overkant van de straat is weliswaar van latere datum, maar als woonplaats van opeenvolgende molenaars duidelijk verbonden met de geschiedenis van de molen. De enige echte wijziging bestond uit de aanleg van de vistrap in 1995. Hierbij werd echter een voorbeeldig evenwicht gevonden tussen historische en ecologische belangen.

Het landschap rond de molen, zoals dat bestond ten tijde van graaf de Ferraris, is dan ook nog duidelijk *herkenbaar*. Dit geldt trouwens ook voor de ruimere omgeving van de molen, met onder meer de historische cultuurgraslanden in de valleikom en een aantal bosrelicten op de valleiflanken. De natuurreservatenwerking in het gebied draagt er daarenboven toe bij dat de herkenbaarheid ook in de toekomst zal worden behouden en zelfs zal worden vergroot.

Omwille van de belangrijke historische waarde werden de molensite en haar omgeving opgenomen in de landschapsatlas 2001. De site staat hierin vermeld als puntrelict onder de code P40624. Ze ligt midden in een ankerplaats met code A40042 in de relictzone R40059

¹ FERRARIS. Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, heruitgegeven door het Gemeentekrediet. Brussel, Gemeentekrediet Historische Uitgaven, 1967, Audenaerde, Kaart 38 (N6) 2

aan het kruispunt van twee lijnrelicten. Het betreft hier de Zwalm (L40040) en de oude spoorwegbedding (L40044).

3.4. Het natuurreservaat Middenloop-Zwalm

De historische continuïteit in het landschap rond de Boembekemolen weerspiegelt zich eveneens in de biodiversiteit in het gebied. Het kleinschalige en zeer reliëfrijke landschap herbergt een grote variëteit aan biotopen. Op de valleiflanken ontspringen verschillende bronbeken met een heel eigen flora en fauna. Voorts bevinden er zich historische boskernen bestaand uit eik, haagbeuk en beuk met een typische voorjaarsflora. De vallei, die regelmatig overstroomt, bestaat uit een mozaïek van beekdalbossen, schrale graslanden en moerassige gedeelten, terug met een heel eigen vegetatie en dierenwereld. Daarenboven zijn er heel wat mogelijkheden tot natuurherstel.

Ruim tien jaar geleden startte de plaatselijke afdeling van De Wielewaal vzw dan ook met de aankoop van gronden in het gebied. Wat begon als een vrij klein project rond het Vossenhol te Sint-Maria-Oudenhove, groeide uit tot het omvangrijke natuurreservaat Middenloop-Zwalm. Het sinds 1 januari 2002 door Natuurpunt vzw beheerde reservaat bestaat actueel uit 5 delen: Boterhoek, Bruggenhoek, Bruul, Jansveld, en Vossenhol, met een totale oppervlakte van 53ha03a36ca. De meeste delen van het reservaat liggen gelokaliseerd op de oeverwal en de komgronden van de Zwalmbeek; het deel Vossenhol ligt langs en bovenop de oostelijke valleiflank.

De natuurreservaatwerking beoogt het behoud en de uitbreiding van de bestaande biodiversiteit in de vallei. Dit houdt onder meer in: het onderhoud en herstel van kleinschalige landschapselementen als hagen, houtkanten, knotwilgen, bomenrijen en poelen; het extensieve beheer van de cultuurgraslanden met het oog op het uitbreiden van de soortenrijkdom; het onderhoud, herstel en de uitbreiding van de historische boskernen op de valleiflanken en van de broekbosjes in de valleikom; enz. Een belangrijk item is ook het doorbreken van de dominantie van populieren in het gebied en de vervanging ervan door een meer gevarieerde beplanting.

Via dit behoud en herstel van de kleinschalige landschapsstructuur uit het verleden en het herstellen en aanvullen van de aanwezige relictelementen wordt ook de historische herkenbaarheid van het gebied vergroot.

Dit kan de samenhang tussen de molensite en de omgeving enkel ten goede komen. Het gehele project is dan ook gebaseerd op een win-win-situatie tussen cultuur en natuur. Voor de watermolen betekent het behoud en herstel van de omgeving een aanzienlijke meerwaarde,

terwijl anderzijds het herstel van het vroegere cultuur- en natuurlandschap duidelijk gebaat is met het behoud en herstel van de historisch met het landschap verbonden molensite.

De Zwalm en het Mijnwerkerspad - een oude spoorwegbedding die nu in gebruik is als fiets- en wandelpad - vormen de centrale as waarrond het reservaat zich ontwikkeld. Het druk bezochte Mijnwerkerspad zorgt tevens voor de ontsluiting van het reservaat voor het grote publiek, zonder dat hierdoor belangrijke schade wordt aangericht. Net achter de molensite kruisen Zwalm en Mijnwerkerspad mekaar. Zoals te zien is op de kaart op de volgende bladzijde ligt de Boembekemolen bovendien centraal in het werkingsgebied. De site kan dan ook fungeren als uithangbord en als ontmoetingsplaats van de bevolking met het reservaatproject. Op die manier kan aan het totale project - molen én reservaat - een grotere sociale draagkracht worden gegeven.

Het ecologische belang van de vallei werd intussen ook door de overheid erkend. Op 4 mei 2001 werd de middenloop van de Zwalm afgebakend als habitatrictlijngebied, waarbij uitdrukkelijk werd verwezen naar de uitzonderlijke biodiversiteit in het gebied. Het geheel beslaat, lopend van de Moriaan in Velzeke tot de steenweg Brakel-Ninove, 551 hectare. Een ministerieel besluit van 21 maart 2001 (BS 30 juni 2001) verleent aan 'Middenloop Zwalm' het statuut van erkend natuurreservaat (nr. E-065) overeenkomstig artikel 11 van het besluit van de Vlaamse regering van 29 juni 1999.

4. Geschiedenis

4.1. De oudste gegevens

De Boembekemolen verschijnt voor het eerst in de bronnen in 1548. Een rekening van de goederen van graaf Lamoraal van Egmont in Land en Heerlijkheid van Zottegem, die in dat jaar werd opgesteld door een zekere Henry Pauwelaert, vermeldt dat Jan vanden Broecke de watermolen van “Boenbeque”, gelegen op het grondgebied van Michelbeke, op 1 oktober 1544 had gepacht voor een termijn van zes jaar.² De pachtsom bedroeg 9 mud koren per jaar, wat ongeveer overeenkomt met een som van 118 ponden parisis.

Daar de heer van Zottegem - in casu graaf Lamoraal van Egmont - binnen het Land van Zottegem zowel beschikte over de lagere als over de hogere rechtsmacht, was hij binnen de baanderij eveneens in het bezit van het maalrecht.³ Dit hield in dat enkel hij het recht had om molens op te trekken. Deze heerlijke molens, waaronder de Boembekemolen, verkregen daarbij de status van banmolen. De ingezetenen binnen een bepaalde territoriale omschrijving, de banmijl genoemd, waren verplicht hun granen op deze molens te laten malen. Personen die woonachtig waren binnen de niet nader omschreven banmijl rond de Boembekemolen, maar hun granen toch elders lieten malen, riskeerden zware sancties. Een document uit het jaar 1574, toen de molen in het bezit was van de Spaanse kroon (cf. infra), vermeldt een boete van 60 schellingen parisis.⁴ Daarenboven werden de vervoerde granen en het transportmiddel in beslag genomen.

Dat dit maalrecht ook in het Land van Zottegem niet altijd even absoluut was, blijkt onder meer uit de situatie rond de watermolens van Strijpen. Uit een pachtcontract dat in 1429 voor de schepenen van Gent werd verleden, blijkt dat deze molens in particulier bezit waren.^{5 6} Wel was de toenmalige molenaarpachter verplicht om, naast zijn pacht aan de eigenaar, jaarlijks een vergoeding van 6 ponden parisis te betalen aan de heer van Zottegem. Met deze som verzekerde de molenaar zich van zijn vrij maalrecht. Wie dan wel op deze molens mocht laten malen is niet duidelijk.

²Rijksarchief Gent. Archief van het prinsdom Gavere. Nr. 135: Rekening van de goederen van de graaf van Egmont in Land en Heerlijkheid van Zottegem voor de jaren 1546-1548.

³PIETERS J. “Heerlijke rechten in het Land van Zottegem in de XVIe en XVIIe eeuw.” in: Het Land van Aalst, XXV, 1973, 1, p. 10.

⁴PIETERS J. op. cit., p. 11.

⁵DE BOEVER D. De molens binnen het gebied van het huidige Oost-Vlaanderen 1350-1450. Gent, Onuitgegeven licentiaatverhandeling aan de sectie Geschiedenis van de RUG, 1969, Bijlage I, p. 61.

⁶Om welke watermolens het hier gaat kon niet worden achterhaald.

De eerste vermelding van de Boembekemolen, gedateerd 1 oktober 1544, zegt slechts weinig over de werkelijke ouderdom van de molen. Mogelijk dateert de oprichting van de molen al uit een aanzienlijk vroegere periode. De oudste historische gegevens over het bestaan van watermolens in de streek gaan terug tot de 9de eeuw.⁷ Vele van deze oudere vermeldingen hebben niet toevallig betrekking op molens die eigendom waren van religieuze instellingen. Abdijen, kloosters en kapittels gingen immers, als toenmalige centra van geletterdheid, reeds vroeg over tot het nauwgezet bijhouden van hun boekhouding. De feodale adel, die vaak veel minder ontwikkeld was, ging pas eeuwen later een beroep doen op een goed georganiseerde administratie, wat uiteraard gevolgen heeft voor het historisch onderzoek.

Bij het zoeken naar bronnen over de Boembekemolen krijgt men bovendien af te rekenen met een bijkomend probleem. Zottegem, hoofdplaats van de gelijknamige baanderij waartoe ook Michelbeke behoorde, werd herhaalde malen geteisterd door brand en vernielingen als gevolg van krijgsvaerden.⁸ Hieronder had ook het archief van de griffier van de graaf van Egmont zwaar te lijden. Deze vernielingen, samen met ongeregelde heden binnen de toenmalige administratie en het nog steeds niet opgehelderde verdwijnen van een groot deel van het archief van de families van Egmont en Egmont-Pignatelli, maken dat de bewaarde archiefstukken over het Land van Zottegem voornamelijk dateren uit de 17de en de 18de eeuw, enkele (gelukkige) uitzonderingen te na gelaten.

De rekening opgesteld door Henry Pauwelaert behoort tot deze zeldzame uitzonderingen. Dat dit belangrijke document bewaard bleef is overigens te danken aan een toevallige samenloop van omstandigheden. Het is juist rond het midden van de 16de eeuw dat graaf Lamoraal van Egmont – tevergeefs – poogt om het Land van Zottegem samen met het Prinsdom Gavere, dat eveneens tot zijn heerlijke bezittingen behoorde, te verenigen onder één bestuur. Gedurende verscheidene jaren was de boekhouding van beide bezittingen in handen van één en dezelfde griffier. Dit had voor gevolg dat enkele rekeningen betreffende het Land en de Heerlijkheid van Zottegem terecht kwamen in het archief van het Prinsdom Gavere dat, anders dan het Zottegemse archief, gespaard bleef van grote vernielingen.

Uit het voorgaande mag blijken dat, hoewel de eerste vermelding van de Boembekemolen betrekking heeft op het jaar 1544, de molen mogelijk een (beduidend) oudere geschiedenis

⁷De abdij van Lobbes te Zegelsem, die gesticht werd in 655, bezat in 868 een watermolen (graan- en moutmolen) te Elst. Het betreft hier de nog steeds bestaande Perlinckmolen. In hetzelfde jaar is bovendien sprake van een gelijkaardige (thans verdwenen) molen van dezelfde abdij in het naburige Sint-Martens-Lierde, op de wijk Holderbeke. BAUTERS P. Van zadelsteen tot zetelkruier. 2000 jaar molens in Vlaanderen. Boek 1 – Geschiedenis van het malen met natuurlijke drijfkracht. Gent, Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, 1998, p. 78.

heeft. Het valt echter te vrezen dat de bouwdatum op basis van historische gegevens nooit zal kunnen worden achterhaald. Misschien kunnen archeologische prospectie en dendrochronologie tijdens de restauratiefase hier verdere uitkomst bieden.

4.2. De graven van Egmont

De molen te Boembeke wordt een tweede maal vernoemd in 1571. In de Michelbeekse penningkohieren van dat jaar staat te lezen: “Joos van den Broeck haudt in pachte een watermeulene toebehoorende de grave van Egmont die hij jaerlix huert 181 p. paris.”⁹ Hieruit blijkt dat de molen nog steeds werd uitgebaat door een telg uit de familie van den Broeck, misschien een zoon van de Jan Vanden Broeck uit 1544. Deze diende de pachtsom echter niet langer te vereffenen in natura, maar in klinkende munt. Voortgaand op de nominale muntwaarde blijkt overigens dat de pachtprijs op nog geen 30 jaar met meer dan 50% is gestegen. Deze stijging was echter, gemeten aan de sterke inflatie tijdens de 16de eeuw, lang niet zo fenomenaal als op het eerste gezicht zou lijken.

Wat in de gegevens uit de penningkohieren vooral opvalt is de zinsnede “toebehorende de grave van Egmont”. Zoals bekend werd graaf Lamoraal van Egmont op 5 juni 1568 onthoofd op de Grote Markt te Brussel. De terechtstelling had voor gevolg dat de bezittingen van de graaf, waaronder de Boembekemolen, werden aangeslagen ten gunste van de Spaanse kroon.¹⁰ Pas 10 jaar later zouden deze bezittingen worden teruggegeven aan zijn weduwe Sabina van Beieren en haar kinderen. De opstelling van de penningkohieren had dan ook plaats op een ogenblik dat de molen, althans formeel, niet in het bezit was van de familie Egmont. De periode 1568-1578 liet overigens een aantal waardevolle bronnen na, waaronder verschillende rekeningen die bewaard bleven in het archief van de Rekenkamer van Rijsel. Deze documenten zullen tijdens het verdere verloop van het historische onderzoek worden doorgenomen.

In 1578 werden de Boembekemolen en de andere bezittingen van wijlen graaf Lamoraal van Egmont dus teruggegeven aan diens vrouw en kinderen. Filips van Egmont, de oudste zoon van voornoemde, werd zodoende in zijn rechten en titel hersteld. Veel leverde hem dit aanvankelijk niet op, daar zowel het Land van Zottegem als het prinsdom Gavere gelegen waren binnen de invloedssfeer van het calvinistische Gent. Pas in 1585 slagen de Spanjaarden erin om samen met hun bondgenoten het Land van Aalst definitief te heroveren. Als gevolg van het jarenlange wapengekletter en de ermee gepaard gaande plunderingen en brand-

⁸ Bekend zijn onder meer de branden van 1452, 1580 en 1658.

⁹ Stadsarchief Gent. Fonds Penningkohieren. Microfilm nr. 174 / Penningkohieren Michelbeke 1571.

¹⁰ PIETERS J. “Heerlijke rechten in het Land van Zottegem in de XVIde en XVIIde eeuw.” in: Het Land van Aalst, XXV, 1973, 1, p. 1.

stichtingen was de samenleving echter volledig ontredderd. Ook aan de Boembekemolen, die een centrale rol vervulde in de lokale landbouweconomie, zullen deze strubbelingen wellicht niet onopgemerkt voorbij zijn gegaan. Misschien werd de molen, net als vele andere gebouwen in het Zottegemse, geplunderd door één van de talrijke bendes die in de streek ijzerwerk roofden om het onder meer in Gent te verkopen¹¹. Concrete gegevens hierover werden echter niet terug gevonden.

In 1590 sneuvelde Filips van Egmont in een veldtocht tegen de Franse Hugenoten te Ivry. Daar hij kinderloos was gebleven werd zijn broer Lamoraal van Egmont de nieuwe heer van Zottegem. Deze stierf, eveneens kinderloos, in 1617 en werd op zijn beurt opgevolgd door de jongste broer Karel van Egmont. Het was een periode van relatieve rust waarin het Zottegemse platteland zich geleidelijk aan herstelde van de tijdens de godsdiensttwisten opgelopen schade.

In 1621 volgt Louis van Egmont, enige zoon van Karel van Egmont, zijn vader op. Uit het begin van diens ambtstijd dateert de eerste afbeelding van de Boembekemolen. Ze is terug te vinden op een rolkaart uit 1624, die door een zekere Philips de Dyn werd vervaardigd in opdracht van het klooster van Nieuwenbos¹². De afbeelding toont de molen gezien van aan de overkant van de straat. De sobere voorgevel van het molenaarshuisje is duidelijk te herkennen. De gevel was voorzien van een deur met links daarvan een venster. Het is deze voorgevel die in 1926 zou worden afgebroken om plaats te maken voor het huidige woonhuisje (cf. infra). Het één bouwlaag tellende gebouwtje werd blijkbaar afgedekt door een zadeldak waarvan de nok haaks op de Zwalmbeek stond. Hoe dit dak dan wel aansloot op het dak van de eigenlijke watermolen kan jammer genoeg niet uit de afbeelding worden afgeleid.

Het molenrad is eveneens afgebeeld, waaruit opgemaakt kan worden dat de Boembekemolen toen nog was uitgerust met een onder- of middenslagrad. Bij een bovenslagmolen zit het waterrad immers haast volledig weggestoken achter het sluiswerk. Ondanks de zin voor details van de cartograaf, die onder meer blijkt uit de waarheidsgetrouwe afbeelding van de dorpskerk van Sint-Goriks-Oudenhove, is het echter ook mogelijk dat hij het waterrad enkel afbeeldde om de functie van het gebouw duidelijk te maken.

Hoewel graaf Louis van Egmont aanvankelijk een trouwe aanhanger was van de Spaanse kroon, groeide zijn onvrede met de achterstelling van de Zuid-Nederlandse edelen ten voordele van de Spaanse bureaucratie. Samen met een aantal andere edelen smeedde hij een

¹¹ Hoe ernstig deze roverijen waren blijkt uit een alarmerende brief van de Zottegemse schepenen aan de magistraat van Gent van 28 december 1584. Uit: DE POTTER F., BROECKAERT J. "Geschiedenis van de gemeenten behorende tot het huidige Zottegem. Herdruk uit Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen." In: Jaarboek van de Zottegemse Kulturele Kring, XXV, 1981, p. 383.

complot om het Spaanse regime omver te werpen. Toen dit uitlekte, werd hij op 15 juli 1639 ter dood veroordeeld. Daar de graaf echter tijdig was uitgeweken naar het vijandige Frankrijk kon het vonnis niet worden uitgevoerd. Wel kwamen de Zuid-Nederlandse bezittingen van de familie van Egmont andermaal toe aan de Spaanse kroon, in de persoon van Filips IV. Louis van Egmont overleed in ballingschap op 27 juli 1654.

4.3. De baronie Sint-Maria-Oudenhove

Wanneer de Boembekemolen en de overige heerlijke bezittingen terug in handen kwamen van de familie Egmont is niet helemaal duidelijk. De transactie moet alleszins voor of in 1653 hebben plaatsgevonden. In dat jaar gebruikte graaf Philippe van Egmont, zoon van de veroordeelde Louis van Egmont, zijn domeinen te Zottegem immers als onderpand voor de betaling van een rente aan zijn tante Sabine van Egmont.¹³

Lang zou de Boembekemolen echter niet meer in het bezit van de Egmonts blijven. In de tweede helft van de jaren '1650 verkocht Philippe van Egmont de heerlijkheden Michelbeke, Rije en Sint-Maria-Oudenhove aan ridder Pieter Blondel. Vermoedelijk lagen financiële problemen aan de basis van de verkoop. Pieter Blondel was een belangrijke geldschieter van de grafelijke familie, zoals onder meer blijkt uit een document uit 1630 dat verwijst naar een lening van Pieter Blondel aan graaf Louis van Egmont.¹⁴

Wellicht was ook de Boembekemolen in de verkoop begrepen, maar daar geen verkoopsakte bewaard bleef is dit niet met zekerheid vast te stellen. Uitsluitel geeft een document uit 1668.¹⁵ Het betreft een kostenraming ten belopen van: "hondert tweent seventich ponden groot voor metswerck aan de wattermeulen ter Boenbeke: twee zijcaecken, de hoost solmenten van meulenhuis, een schouwken en een muur aan 't vuylaet". Als eigenaar van de molen wordt de heer van Sint-Maria-Oudenhove genoemd. De reden van de werken wordt jammer genoeg niet vermeld. Misschien was de molen beschadigd tijdens een inval van Franse troepen in het Land van Aalst in 1667, waarbij de streek rond Zottegem zwaar werd gebrandschat.¹⁶ Mogelijk is echter ook dat een deel van de lemen vakwerkconstructie,

¹² Rijksarchief Gent. Fonds kaarten en plans nr. 2525:

¹³ Rijksarchief Ronse. Archief van het Land van Zottegem. Nr. 9. Borgstelling met zijn domeinen te Zottegem, door Philippe, graaf van Egmont, voor de betaling van een rente aan zijn tante Philippe Sabine van Egmont, 1653.

¹⁴ Rijksarchief Ronse. Archief van het Land van Zottegem. Nr. 8. Rente ten voordele van Pieter Blondel en ten laste van de graaf van Egmont, 1630. Kopie uit 1723.

¹⁵ Rijksarchief Ronse. Archief van het Land van Zottegem. Nr. 4639. Schatting van de watermolen te Boembeke toebehorende aan de heer van Sint-Maria-Oudenhove, 1668.

¹⁶ DE POTTER F., BROECKAERT J. "Geschiedenis van de gemeenten behorende tot het huidige Zottegem. Herdruk uit Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen." In: Jaarboek van de Zottegemse Kulturele Kring, XXV, 1981, p. 380.

waarvan in de molen nog steeds sporen aanwezig zijn, vervangen werd door metselwerk, of dat de heer zijn lucratieve watermolen een opknapbeurt wou geven.

Omwille van zijn verdiensten voor de Zuidelijke Nederlanden verleende de Spaanse koning Karel II op 28 december 1675 aan ridder Pieter Blondel de titel van baron. De heerlijkheden Michelbeke, Rije en Sint-Maria-Oudenhove werden verenigd tot de baronie Sint-Maria-Oudenhove. Uit de akte die deze promotie bezegelde blijkt overigens dat Pieter Blondel in de voornoemde heerlijkheden in het bezit was van de "haulte, moyenne et basse justice".¹⁷ Hieruit kan worden afgeleid dat Pieter Blondel samen met Sint-Maria-Oudenhove, Rije en Michelbeke ook het maalrecht in de drie heerlijkheden verwierf.

Zes jaar na zijn benoeming tot baron verlengde Pieter Blondel de pacht van de molen ten voordele van molenaar Frans Rens.¹⁸ De pachtsom werd vastgelegd op 90 ponden per jaar. Deze en andere inkomsten wogen echter niet op tegen de blijkbaar extravagante levensstijl van Pieter Blondels' erfgenamen. Bij de dood van zijn kleinzoon Baron Jacob Jozef-Ferdinand Blondel in 1739 was de baronie van Sint-Maria-Oudenhove dermate met schulden belast dat ook zijn opvolger het tij niet meer kon keren. Noodgedwongen diende hij de heerlijkheid van de hand te doen.

In de Gazette van Gent van 20 december 1756 verscheen de aankondiging van de verkoop van de "prochien ende heerlykheden van Ste Maria Oudenhove ende Michelbeke, mitsgaders d'heerlykheden van Rye ende van Lilaers, met nog andere leenen ende allodiaele goederen, groot in breedte van landen, bosschen, meerschen ende vyvers omtrent 94 bunderen en half".¹⁹ Van deze transactie bleef in het rijksarchief van Ronse een document bewaard dat tijdens het verdere verloop van het historisch onderzoek zal worden doorgenomen.

Koper van het heerlijke goed was Karel-Emmanuël baron de Norman. Het was tegen hem dat de wethouders van Michelbeke en Sint-Goriks-Oudenhove in 1764 een proces aanspanden in verband met de aanleg van een nieuwe brug over de Zwalm aan de Boembekemolen.^{20 21} Het proces werd gevoerd voor de Raad van Vlaanderen en zou aanslepen tot 1775. De constructie

¹⁷ DE POTTER F., BROECKAERT J. "Geschiedenis van de gemeenten behorende tot het huidige Zottegem. Herdruk uit Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen." In: Jaarboek van de Zottegemse Kulturele Kring, XXV, 1981, p. 214.

¹⁸ Rijksarchief Ronse. Archief van het Land van Zottegem. Nr. 4640. Verlenging van de pacht van de watermolen van de heer ten voordele van Frans Rens, te Michelbeke, 1681.

¹⁹ DE POTTER F., BROECKAERT J. "Geschiedenis van de gemeenten behorende tot het huidige Zottegem. Herdruk uit Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen." In: Jaarboek van de Zottegemse Kulturele Kring, XXV, 1981, p. 215.

²⁰ Rijksarchief Ronse. Archief van het Land van Zottegem. Nr. 2990. Burgemeester, schepenen, pointers en zettters van Sint-Goriks-Oudenhove tegen Charles Emmanuel, baron de Norman: bouwen van een brug 1764-1776 (voor de Raad van Vlaanderen)

van deze nieuwe brug kan ook in de bouwgeschiedenis van de Boembekemolen een belangrijk moment geweest zijn. Wanneer we ervan uit gaan dat de molen aanvankelijk voorzien was van een onder- of middenslagrad, dan is het goed mogelijk dat samen met de aanleg van de brug overgeschakeld werd op een bovenslagrad. De brug ligt immers zo dicht voor het sluiswerk van de molen dat het haast niet anders kan dan dat de overschakeling naar een bovenslagrad ook de heraanleg van de brug vereiste.

Rond dezelfde periode werden ook de gegevens verzameld voor de kabinetskaart van de graaf van Ferraris.²² Deze kaart geeft een eerste betrekkelijk accuraat beeld van de plattegrond van de molen en de ligging ten opzichte van de straat en de Zwalm. Duidelijk herkenbaar is de L-vorm van de site, die we 80 jaar later eveneens aantreffen op de Popp-kaart (cf. infra). De woelkom achter de watermolen werd niet afgebeeld, hoewel ze er zeker moet zijn geweest. Ze staat immers wel aangeduid op een andere kaart uit dezelfde periode.

Het betreft hier een zeer fraaie kaart van de parochie Rozebeke die in 1783 werd vervaardigd door Jacobus Josephus Lecler, vermoedelijk in opdracht van de baron van Schorisse, tot wiens heerlijk bezit Rozebeke behoorde.²³ Daar de Boembekemolen net op de grens met Rozebeke ligt, werd hij eveneens afgebeeld. Het L-vormige grondpatroon is op deze kaart minder duidelijk te herkennen, daar ook een aantal aangebouwde constructies werden opgenomen.

In 1788, toen het Ancien Régime reeds op zijn laatste benen liep, verleende Jozef Justijn-Florens de Norman, zoon en opvolger van Karel-Emmanuël, toestemming tot het oprichten van een windmolen op de kouters ten zuiden van de dorpskom van Michelbeke. Met deze toestemming, die er kwam na een jarenlang proces voor de Raad van Vlaanderen, bevestigde de baron trouwens enkel een bestaande situatie. De bedoelde Hoogkoutermolen is immers reeds te zien op de kaart van Ferraris. Met de bouw van deze molen verloor de Boembekemolen zijn monopoliepositie binnen de heerlijkheid Michelbeke.

Wat er met de Boembekemolen gebeurde in de daaropvolgende woelige decennia is niet duidelijk. Vast staat dat de laatste telg uit de familie de Norman rond 1810 Sint-Maria-Oudenhove verliet. Of hij op dat moment nog eigenaar was van de watermolen kon niet worden achterhaald.

²¹ Rijksarchief Ronse. Archief van het Land van Zottegem. Nr. 5555. Charles Emmanuel, baron de Norman en van Sint-Maria-Oudenhove contra de wethouders van Michelbeke en Sint-Goriks-Oudenhove: constructie van brug te Boembeke, 1764-75 (voor Raad van Vlaanderen)

²² FERRARIS. Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, heruitgegeven door het Gemeentekrediet. Brussel, Gemeentekrediet Historische Uitgaven, 1967, Audenaerde, Kaart 38 (N6) 2

4.4. De 19de eeuw

Vanaf 1817 vinden we het spoor van de Boembekemolen terug in de archieven van het kadaster. Op 9 mei van dat jaar wordt, in opdracht van de toenmalige Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, voor Michelbeke een proces-verbaal van afpaling opgemaakt. De Boembekemolen staat er geregistreerd als korenwatermolen. Eigenaar en tevens uitbater was op dat moment Jean-Baptiste De Troch, officieel landbouwer van beroep en woonachtig in het naburige Sint-Goriks-Oudenhove. Na eeuwen toebehoord te hebben aan adellijke heren was de molen nu dus in particulier bezit gekomen.

Uit het proces-verbaal blijkt tevens dat de Boembekemolen, die toentertijd uitgerust was met twee steenkoppels “à moudre de la farine”, zonder twijfel een rendabele onderneming genoemd mocht worden. Het debiet van de Zwalm maakte dat de molen nagenoeg het hele jaar door kon draaien. Het kadastrale inkomen werd dan ook begroot op de niet onaardige som van 234 florijnen per jaar.

Vergelijken we dit bedrag met het toenmalige kadastrale inkomen van de andere molens uit het arrondissement Oudenaarde, dan behoort de Boembekemolen duidelijk tot de hoogst getaxeerde exemplaren.²⁴ Enkel de Zwalmolen en de molen "Ter Eecken" in Munkzwalm en de Stampkotmolen in Nederzwalm werden hoger getaxeerd, respectievelijk op 280, 280 en 500 florijnen per jaar. Al deze molens liggen eveneens aan de Zwalm, maar dan wel verder stroomafwaarts, waar het debiet uiteraard nog groter is. Het kadastraal inkomen van de Kasteelmolen in Schorisse bedroeg net als dat van de Boembekemolen 234 florijnen per jaar. Jammer genoeg liet de schatter na te preciseren om welk type molen het bij de Boembekemolen ging. Bij sommige andere molens wordt daarentegen wel melding gemaakt van de aanwezigheid van een boven-, midden- of onderslagrad.

Toen de jonge Belgische staat in 1834 terug de draad van de kadastrale registratie opnam was de molen nog steeds eigendom van Jean-Baptiste De Troch.²⁵ Uit de kadastrale legger blijkt tevens dat men er ook toen reeds geen graten in zag om de overheid op te lichten. Het woonhuis met een oppervlakte van 20 ca. en de watermolen met een oppervlakte van 60 ca. werden bij de aangifte eenvoudigweg omgewisseld. Daar nijverheidsgronden aanzienlijk zwaarder werden belast, spaarde de eigenaar op die manier een fikse som geld. Hieruit blijkt nog maar eens dat behoedzaam dient omgesprongen te worden met kadastrale gegevens.

²³ Rijksarchief Ronse. Oud Gemeentearchief Sint-Blasius-Boekel - Rozebeke, nr. 205. Legger van onroerende goederen, met kaarten, door Lecler Jacob Jozef, 1783.

²⁴ Op basis van de gegevens uit de "Inventaris van de wind- en watermolens in Oost-Vlaanderen naar gegevens van het Archief van het Kadaster. Arrondissement Oudenaarde." in: Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen, XVI, 1962, band 2, pp. 1-109.

²⁵ Archief van het Kadaster. Michelbeke. Kadastrale legger; nr. 281

Zoals elke fiscale administratie, genoot ook het kadaster weinig aanzien bij de belastingplichtigen.

Het samen met de kadastrale legger vervaardigde oorspronkelijke of primitieve plan van de gemeente Michelbeke kon niet worden teruggevonden. De kadastrale kaart die door Christian Popp op de markt werd gebracht bleef echter wel bewaard. Voortgaand op de mutaties die door het kadaster werden geregistreerd voor een aantal bij de molen gelegen percelen, dateert de Popp-kaart van Michelbeke van rond 1850. Daar de watermolen en het woonhuis in de periode tussen 1834 en 1850 geen wijzigingen ondergingen geeft de Popp-kaart ook de situatie van 1834 weer.

Op de Popp-kaart vinden we dezelfde configuratie terug als op de kaart van Ferraris. Een L-vormig geheel, met het kleinere woonhuis naast de brug en daarachter de grotere watermolen. Direct achter de watermolen bevond zich een woelkom waarin ook het water van de Boembeek terecht kwam. Het afdammingwerk staat overigens niet afgebeeld.

Ook de Atlas der Buurtwegen uit 1844 toont hetzelfde beeld. Wellicht ging het hier in grote lijnen nog steeds om de molen zoals hij was opgericht voor 1544.

Toen Jean-Baptiste De Troch overleed werd de molen door zijn weduwe en de erfgenamen verhuurd. Zo verpachte Notaris Rombaut op 28 mei 1838 in de herberg De Klokke aan de markt te Nederbrakel: "De landhove te Boembeke in de gemeente St. Goorix Oudenhove (hoogst waarschijnlijk betreft het hier de hostellerie). Den daerbij staenden watermolen met woning voorzien van allerbeste draeyende en roerende voorwerpen en zeer welgekalant voor een termijn van zes jaer."²⁶ In 1844 werd de molen naar alle waarschijnlijkheid nogmaals in pacht gegeven.

Twee jaar later overleed Anna Carolina Buysse, weduwe van Jean-Baptiste De Troch. De erfgenamen besloten de molen te verkopen bij monde van notaris Dhont te Zottegem. De verkoop had plaats op dinsdag 10 februari 1846 in het hotel De Zwaan te Zottegem.²⁷ De nieuwe eigenaar was Francis Van Lerberge, een landbouwer uit Mater.²⁸ Die kon er blijkbaar niet veel mee aanvangen, want een jaar later werd het geheel opnieuw verkocht, ditmaal aan de weduwe en kinderen van Jan-Baptiste De Bock, landbouwers uit Sint-Maria-Oudenhove.²⁹ Waarschijnlijk waren zij ook de uitbaters van de molen.

Na de dood van hun moeder Benedicta De Bleecker werd de Boembekemolen door de kinderen van Jan-Baptiste De Bock verkocht aan Jean-Baptiste De Mulder uit Sint-Maria-

²⁶ VANDEPUTTE (J.L.TH.). De molens in het arrondissement Oudenaarde, uit hun geschiedenis. Oudenaarde, Geschied- en Oudheidkundige Kring Oudenaarde, 1974, p. 59.

²⁷ VANDEPUTTE (J.L.TH.). Op. Cit.

²⁸ Archief van het Kadaster. Michelbeke. Kadastrale legger: nr. 482

Lierde.³⁰ De verkoop, die plaatsvond vrijdag 17 september 1858 in café Het Gemeentehuis te Michelbeke, werd geleid door de notarissen De Backer uit Sint-Blasius-Boekel en Van der Pieter uit Oudenaarde. De nieuwe eigenaar was trouwens de eerste bij de administratie van het Kadaster als molenaar geregistreerd werd.

Vier jaar later werd de volgende aankondiging gepubliceerd: "Openbare verkoping door Notaris Grau in de herberg Het Gemeentehuis bij Biebuyck te Sint-Maria-Oudenhove, op woensdag 23 april 1862. Eenen onlangs nieuwgemaecten Watermolen met al de draeyende werken, benevens een huis, schuer en stallingen, groot in erve en land 52 aren gestaen en gelegen te Michelbeke aen het dorp, palende Oost de wed. Pieter Vanderlinden, zuid en west de kinders Van Nieuwenhove en Noord den verkoper. In gebruyck te nemen op 1 juny."³¹

Vandeputte gaat er zonder meer van uit dat het hier een tweede watermolen betreft op het grondgebied van Michelbeke, maar moet wel toegeven dat hij over het bestaan ervan verder niets teruggevonden heeft. In de bronnen wordt inderdaad met geen woord gerept over een tweede watermolen. Ook ter plaatse zijn nergens sporen te vinden die zouden kunnen wijzen op de vroegere aanwezigheid van een watermolen. Gezien het geringe verval van de Zwalmbeek op het grondgebied van Michelbeke, had een dergelijke molen trouwens heel wat last ondervonden van de wat verder gelegen Boembekemolen.

Zou het kunnen dat het bij deze "nieuwgemaecten Watermolen" gaat om de vernieuwde Boembekemolen? Het is immers goed mogelijk dat toen het gietijzeren meerstapswerk werd geplaatst, waarbij het aantal steenkoppels werd uitgebreid van twee naar vier.

Rond deze tijd begon in de molenarij immers de massale overschakeling op gietijzeren assen en tandwielen. Een grondige inspectie van het gietijzeren aandrijfwerk leverde echter niets op. Indien er al een jaartal werd op aangebracht, zit dit verscholen onder de aanwezige corrosielaag. Misschien kan verder bronnenonderzoek en/of de grondige schoonmaak en bestudering van het roerende werk hier uitsluitsel geven.

De verkoop ging alleszins niet door. In 1872 stierf Jean-Baptiste De Mulder. De molen ging over in de handen van zijn weduwe en erfgenamen. Vier jaar later kochten de gebroeders Gustaaf, Theodoor en Karel De Mulder hun mede-eigenaars uit. In 1884 verkochten de drie broers de Boembekemolen op hun beurt aan Désiré Van Londerzeele, een molenaar uit Aaigem.³² Vermoedelijk lagen financiële problemen aan de basis van de verkoop. In de kadastrale legger is immers sprake van een "jugement", wat wel eens op een verkoop bij

²⁹ Archief van het Kadaster. Michelbeke. Kadastrale legger: nr. 500

³⁰ Archief van het Kadaster. Michelbeke. Kadastrale legger: nr. 637

³¹ VANDEPUTTE (J.L.TH.). De molens in het arrondissement Oudenaarde, uit hun geschiedenis. Oudenaarde, Geschied- en Oudheidkundige Kring Oudenaarde, 1974, p. 58.

³² Archief van het Kadaster. Michelbeke. Kadastrale legger: nr. 851.

gerechtelijk besluit zou kunnen wijzen.³³ Misschien dateert de uitbreiding, die officieel plaatsvond in 1898, uit deze periode en hadden de broers zich hiermee wat teveel hooi op de vork genomen (cf. infra).

De periode waarin Désiré Van Londerzeele de watermolen in bezit had, bleek slechts een kort intermezzo. In 1886 kwam de molen terug in het bezit van de molenaarsfamilie De Mulder.³⁴ Het jaar daarop lieten de moleneigenaars Theodoor, Desideer en Gustaaf De Mulder aan de overzijde van de straat een landgebouw optrekken, dat volgens de gegevens uit het Kadaster in 1896 werd omgevormd tot een woning. Het betreft hier de boerderij die van dan af aan de woonplaats zou worden van de molenaars van de Boembekemolen.

In 1892 overleed Theodoor De Mulder. Aangezien hij kinderloos was erfden zijn twee broers zijn aandeel. Het jaar daarop verkochten Desideer en Gustaaf de watermolen met woonhuis en het landgebouw aan de overzijde van de straat aan Achille De Groote - De Meyer, landbouwer uit Michelbeke. In 1896 liet deze het landgebouw aan de overzijde van de Boembekestraat vergroten en inrichten als woning.

4.5. De molen verliest zijn laatmiddeleeuwse uitzicht

De kadastrale bronnen maken voor het jaar 1898 melding van belangrijke verbouwingen aan de watermolen. De site, die tot dan toe haar originele vorm, zoals te zien op de oudste kaarten, had behouden, wordt aanzienlijk uitgebreid. De kadastrale schets hieronder toont hoe op de dichtgestorte woelkom een nieuw gebouw werd opgetrokken. Het betrof een woonhuis dat net als het woonhuisje aan de straat werd verhuurd om bijkomende inkomsten te regenereren. De molenaar zelf woonde immers in de boerderij aan de overzijde van de straat. Om een goede aansluiting met de nieuwgebouwde woning te verkrijgen werd het oude dak van het molengedeelte, met een nok haaks op de Zwalm, afgebroken en vervangen door een dak met een parallel met de beek verlopende nok. Tezelfdertijd werd boven het molenrad een afdak aangebracht. Waarom dit juist nu gebeurde is onduidelijk. Intussen was het houten waterrad immers wellicht al vervangen door een metalen exemplaar dat veel minder bescherming tegen de inwerking van de natuurelementen behoefde.

Hoewel deze ingrijpende wijzigingen aan de site slechts in 1898 bij het kadaster werden geregistreerd, waren de verbouwingen al jaren tevoren uitgevoerd. De Atlas der Waterlopen uit 1887 toont immers duidelijk aan dat de ingrepen toen reeds plaats hadden gehad. Op de kaart uit de atlas, die een duidelijk beeld geeft van de aan de Zwalm grenzende percelen, is de

³³ Archief van het Kadaster. Michelbeke. Kadastrale legger; nr. 637.

³⁴ Archief van het Kadaster. Michelbeke. Kadastrale legger; nr. 851.

woelkom al verdwenen en staat reeds het woonhuis afgebeeld dat in de plaats kwam. Ook de afkapping boven het waterrad is op de kaart terug te vinden.

Het is goed mogelijk dat de werken rond 1884 werden uitgevoerd in opdracht van de gebroeders Gustaaf, Theodoor en Karel De Mulder. Mogelijk ligt in de hiermee gepaard gaande kosten de oorzaak voor de verkoop bij gerechtelijk besluit in datzelfde jaar.

Het verdwijnen van de woelkom achter de molen, die vermoedelijk grotendeels natuurlijk van oorsprong was, had nefaste gevolgen voor de waterhuishouding. Bij hevige regenval kwam het water uit de Zwalm en de Boembeek nu als het ware in een flessenhals terecht, waardoor het waterpeil aanzienlijk ging stijgen. Een van onze respondenten, die vroeger nog in de woning op de voormalige woelkom had gewoond, wist te berichten dat op kritieke momenten de hele kelder onder water stond en dat zelfs zijn bed op het gelijkvloers met de poten in het water kwam te staan.

In tegenstelling tot de verbouwwerken mag de plaatsing van een stoommachine, kadastraal geregistreerd in 1901, hoogst waarschijnlijk wel aan Achille De Groote worden toegeschreven. Een echte revolutie betekende de introductie van de stoomkracht echter niet. Net als later met de dieselmotor het geval was, werd slechts in periodes van te hoge of te lage waterstand een beroep gedaan op motorkracht, iets wat eerder zelden het geval was. Eén van onze getuigen kon zich de stoommachine nog herinneren. Ze stond ongeveer op dezelfde plaats als de huidige dieselmotor, zij het dan wel haaks op de Zwalm.

Bij de dood van Achille De Groote in 1905 kwamen de watermolen en de beide woonhuizen aan weerszijden van de molen in het bezit van diens vrouw Marie De Meyer. Zij stierf negen jaar later en liet haar eigendommen na aan Germaine De Groote en Victor Berlangée – De Groote. In 1920 tenslotte, verkochten beiden hun aandeel aan Hector – Remi De Poortere. Daar de molen sinds de dood van Achille De Groote waarschijnlijk werd verhuurd, is het niet ondenkbaar dat Hector De Poortere reeds geruime tijd molenaar was op de Boembekemolen, vooraleer hij eigenaar werd.

4.6. De familie De Poortere

Onder Hector De Poortere zou het uitzicht van de molen aanzienlijk wijzigen. Rond 1925 werd het oude woonhuisje aan de straat, dat wellicht dateerde uit de stichtingsfase van de molen gedeeltelijk afgebroken. Enkel de watergevel, de kelder en de gemeenschappelijke muur met de molen bleven behouden. In de plaats kwam het huidige twee bouwlagen tellend woonhuis. Eén van onze respondenten herinnerde zich nog goed de eerste huurder van de

nieuwe woning, Edmond Loosveld. Deze naam werd ook teruggevonden in het pachtboek van Hector De Poortere, tegenwoordig in het bezit van zijn dochter.

Hij huurde het huisje vanaf 1926. Voor de eigenaar was het woonhuisje dan ook vooral bedoeld als bijkomende bron van inkomsten. Enkele getuigen hebben ook nog herinneringen aan de verbouwingen. Zij herinneren zich ook nog de oude woning die bestond uit twee kamertjes op het gelijkvloers en een zoldertje. De kelder was wellicht enkel toegankelijk van aan de buitenzijde.

Ongeveer tezelfdertijd werd ook de stoommachine verwijderd en vervangen door een gebruiksvriendelijkere dieselmotor die zich nog steeds in de molen bevindt. Om over voldoende ruimte te beschikken voor de overbrengingen werd boven de asput een dakkapel aangebracht. Het is echter mogelijk dat deze dakkapel reeds dateerde uit 1901, toen de stoommachine werd geïnstalleerd.

Belangrijker was echter de vermoedelijk gelijktijdige aankoop van een cilindermaalterij samen met onder meer een builinstallatie. Op die manier werd het mogelijk om zelf bloem te produceren. Deze technische innovaties waren naar verluid nodig om het hoofd te kunnen bieden aan de concurrentie van de mulder uit Ophasselt die reeds vroeger over een dergelijke installatie beschikte en meer en meer klanten van de Boembekemolen afsnoopte. Het rechtstreekse gevolg was dat het gebruik van de molenstenen werd afgebouwd. Uiteindelijk zou slechts één koppel kunststenen overblijven, bedoeld voor het vervaardigen van veevoeder.

De installatie van de cilindermaalterij ging ten koste van het achter de molen gelegen woonhuis, dat daartoe werd verkleind. Hoogst waarschijnlijk werd toen de oude noordgevel (nog steeds vakwerk, of reeds opgevuld met metswerk?) van de molen gesloopt, waarbij een deel van de balkenconstructie op de eerste verdieping behouden bleef. Op het gelijkvloers kwamen twee gemetste steunberen die het gebouw en de maalstoel moesten ondersteunen. De maalinstallatie stond dan ook naast de historische kern van de molen.

Direct na het einde van de Tweede Wereldoorlog kreeg de site haar huidige uitzicht. Het woonhuis aan de achterzijde werd aan de waterzijde ongeveer een meter opgetrokken, iets wat de stabiliteit van het gebouw zeker niet ten goede kwam, en omgevormd tot een opslagplaats. Daartoe werd de deur in de hoek van de west- en de noordgevel vervangen door een poort. De west- en de oostgevel van de molen kregen nieuwe raam- en deuropeningen en werden voorzien van een façade uit rode fabrieksteen.

Vermoedelijk gebeurden de ingrepen in 1945 reeds in opdracht van Leon De Poortere die, na de dood van zijn vader een jaar later, het bedrijf overnam en uitbreidde met een groothandel in landbouwproducten, veevoeders en sproeistoffen.

Een laatste wijziging werd doorgevoerd in 1957, waarbij in het kleine woonhuis aan de straat een houten silo werd geïnstalleerd. Via archimedesschroeven en elevatoren werd het graan dan doorheen de molen getransporteerd. Op nauwelijks een halve eeuw tijd was de Boembekemolen geëvolueerd van een klassieke watermolen tot een kleinschalige industriële maalderij.

Het doek viel in 1967. De laatste molenaar, Leon De Poorter, kwam om in schermutselingen met de rijkswacht op een landbouwersbetoging te Oudenaarde. Het bedrijf werd stilgelegd en de Boembekemolen viel ten prooi aan de natuurelementen. Ook zonder dit spijtige voorval zou de molen wellicht niet veel langer aan dit lot ontkomen zijn. De talrijke gelijkaardige maalderijtjes werden geleidelijk aan verdrongen door industriële reuzen.

Een laatste belangrijke wijziging aan de site had plaats in 1995. Om vismigratie langs de molen mogelijk te maken werd in dat jaar een vistrap aangelegd. Het verval aan de molen werd eveneens uitgerust met een door sensoren gestuurde stuw. Tijdens deze werken werd het afdak boven het waterrad, het waterrad zelf en de afdamming verwijderd. De afdamming werd teruggeplaatst met het oog op een eventuele restauratie van de molen. Het vervallen waterrad werd in bewaring genomen door de provincie Oost-Vlaanderen die beloofde om het rad bij restauratie van de molen op eigen kosten te restaureren en terug te plaatsen.

Omstreeks dezelfde tijd besliste de gemeente Brakel om het buizenstelsel van de Boembeek dieper te leggen. Tijdens deze werken in de onstabiele ondergrond (dichtgestorte woelkom) deden zich een aantal verzakkingen voor, waarna massa's beton in de sleuf werden gestort. Kort na deze werken traden de eerste barsten op in het achterste gedeelte van het molengebouw. Uiteindelijk leidde de geleidelijke verzakking van de ondergrond, samen met het om zich heen grijpende verval van de sowieso al bedenkelijke constructie, tot de instorting van de loods op 27 januari 2002.

Intussen werd de Boembekemolen eind 2000 aangekocht door de Wielewaal vzw in het kader van de reservatenwerking rond Middenloop-Zwalm. Op 1 januari 2002 ging de molen over naar Natuurpunt Studie vzw als gevolg van de fusie van de Wielewaal vzw en Natuurreservaten vzw tot Natuurpunt vzw. Doel van de vereniging is de klassering van de historische delen van de site en de restauratie/reconstructie tot een maalvaardige molen om zo in samenwerking met het reservatenproject een extra meerwaarde te creëren. Met het oog

hierop ontstond tevens een samenwerking met Levende Molens vzw, die zorgt voor de inbreng van de nodige molentechnische knowhow.

5. Toekomst

5.1. Inleiding

Met het project rond de Boembekemolen is Natuurpunt niet aan zijn proefstuk toe. Reeds in het verleden engageerden Natuurpunt en haar voorgangers Natuurreservaten en Wielewaal zich voor het behoud van ons onroerend erfgoed. Zo was er onder meer het innoverende project rond de in 1995 samen met 10 ha heide en bos aangekochte Heimolen te Aarschot. De restauratie van deze houten staakmolen in de jaren 1998-1999 werd met succes geïntegreerd in een natuurproject dat het herstel van het heidelandschap en de molinotoop beoogde.

Ook voor de Boembekemolen streeft Natuurpunt een geïntegreerde aanpak na, waarin zorg voor natuur en cultuur met elkaar worden verweven. Voor onze vereniging ligt het zwaartepunt uiteraard bij de uitbouw van het natuurreservaat 'Middenloop Zwalm'. De Boembekemolen heeft echter een belangrijke historische waarde, die wij ten zeerste appreciëren en welke wij graag willen veiligstellen voor de toekomst door restauratie. Daarnaast is de molen, door zijn historische band met het omliggende landschap en door zijn centrale ligging ten opzichte van de perimeter van het natuurreservaat, een uitermate geschikt middel om aan het totale project een grotere sociale draagkracht te geven. De Boembekemolen kan fungeren als uithangbord en als ontmoetingsplaats van de bevolking met het reservaatproject.

Essentieel voor de uitvoerbaarheid van het project is de klassering van de oudste gedeelten van de molensite. Het betreft hierbij het woonhuis aan de straatzijde en het historische gedeelte van de watermolen (begrensd door de fundamente van de vroegere watergevel naast de woelkom). De klassering van deze gedeelten van de site als monument moeten toelaten het kostenplaatje van de restauratie en reconstructie voor onze vereniging draagbaar te houden.

Op de volgende bladzijden wordt meer gedetailleerd ingegaan op onze plannen met de molensite. Omwille van de duidelijkheid wordt de site daarbij opgedeeld in drie delen, met name het woonhuisje aan de straatzijde (I), het historische molengedeelte (II) en het buiten de klasseringaanvraag vallende gedeelte uit de tweede helft van de 19de eeuw (III) (zie plattegrond). Restauratie en reconstructie zijn niet het doel op zich. Het ligt in onze bedoeling dat elk van deze gedeelten ook terug een functionele invulling krijgt, zij het door het herstel van de oorspronkelijke functie (molen), zij het door het invullen met een nieuwe functie (andere gedeelten). Het spreekt voor zich dat definitieve beslissingen pas genomen zullen worden na overleg met de Dienst Monumenten en Landschappen.

5.2. Het woonhuisje aan de straatzijde (I)

Uitgangspunt bij zowel het woonhuisje als bij het historische gedeelte van de molen is de reconstructie van de situatie zoals deze bestond rond 1870. Op deze wijze zouden de vaak weinig geslaagde verbouwingen uit de late 19de eeuw en vooral uit de eerste helft van de 20ste eeuw ongedaan gemaakt kunnen worden. Bovendien wordt op deze manier het historische karakter van de eeuwen oude site hersteld. Aan de reconstructie dient uiteraard een diepgaand onderzoek vooraf te gaan.

Wat het woonhuisje betreft opteren wij er dus voor een terugkeer naar het bouwvolume van voor de ingrijpende verbouwingen uit 1925, en wel om volgende redenen:

- Daar we er naar streven de molen eveneens tot zijn 19de eeuwse verhoudingen te herleiden lijkt het ons niet wenselijk om de 20ste eeuwse elementen van het woonhuis te willen behouden, temeer daar de historische waarde van deze elementen vrij beperkt is.
- Op die manier wordt de historische band tussen watermolen en woning terug hersteld. Actueel lijkt het woonhuisje eerder een vreemde constructie die tegen de molen werd aangeplakt.
- Herstel van de harmonische verhoudingen tussen watermolen en woonhuis. De huidige twee bouwlagen tellende constructie torent boven de molen uit en trekt teveel de aandacht naar zich toe.
- Het in de 20ste eeuw toegevoegde metselwerk is in een zodanige staat dat afbraak en heropbouw sowieso de enige optie lijken te zijn.

We menen bovendien te kunnen beschikken over voldoende gegevens en aanwijzingen voor een historisch verantwoorde reconstructie:

- De omtrek van de woning kan worden afgeleid uit de nog in goede staat verkerende historische kelder onder de huidige woning.
- De oorspronkelijke watergevel is nagenoeg volledig intact. Hier dienen enkel de 20ste eeuwse toevoegingen verwijderd te worden.
- Hetzelfde geldt ook voor de met de molen gedeelde achtergevel.
- Voor de reconstructie van de voorgevel kan uitgegaan worden van het beschikbaar iconografisch bronnenmateriaal.
- Er kan eveneens een beroep worden gedaan op de gegevens die ons werden verstrekt door een aantal respondenten.

Het resultaat van een dergelijke reconstructie zou bestaan uit een in rode boerensteen opgetrokken één bouwlaag tellend gebouwtje, met een toegangsdeur in de zuidgevel en twee vensters, waarvan één in de watergevel en één in de zuidgevel. Het huisje zou voorzien

worden van een eenvoudig met pannen bekleed zadeldak met de nok parallel met de Zwalm. Dit dak zou dan ingevoegd worden in het haaks hierop georiënteerde dak van de molen (cf. volumeschetsen).

Gezien het kleine volume van het gebouwtje valt een herstel van de oorspronkelijke functie (woning) uit te sluiten. Het huisje kan echter perfect worden gebruikt als lokaal voor de plaatselijke afdeling van de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming (JNM). Deze vereniging is immers reeds jaren op zoek naar een geschikt onderkomen. De kelder kan dienen als opslagplaats voor materiaal van Natuurpunt of de JNM.

5.3. De historische watermolen (II)

Hier ligt de nadruk op de restauratie tot een maalvaardige molen. We opteren ervoor om het molengebouw terug zijn aanzien te geven van voor de ingrepen op het einde van de 19de eeuw en wel om de volgende redenen:

- De talrijke grotere en kleinere ingrepen hebben de molen veranderd in een samenraapsel van bouwelementen. De reconstructie kan de molen terug een homogeen uitzicht geven.
- Een aantal ingrepen, waaronder de nogal amateuristisch uitgevoerde heroriëntatie van het dak, hebben de stabiliteit van het molengebouw aangetast. Door de reconstructie kan de stabiliteit van het gebouw terug worden hersteld.
- De talrijke overgebleven historische elementen komen bij een dergelijke restauratie opnieuw tot hun recht.
- Het historisch karakter van de watermolen wordt terug duidelijk.

Ook hier menen we te beschikken over voldoende gegevens en aanwijzingen voor een historisch verantwoorde reconstructie:

- **De watergevel en de gemeenschappelijke muur met het woonhuis zijn vrij gaaf bewaard gebleven.**
- **Bij een kleinschalige opgraving in het molengebouw werden de massieve fundamente van de noordelijke gevel teruggevonden die de oude molen scheidden van de woelkom. Dit duidt op een oorspronkelijk molengebouw met een binnenafmeting van 7 meter aan de oostzijde, 8,10 meter aan de zuidzijde, 6,15 meter aan de westzijde en 9 meter aan de noordzijde.**
- Op de eerste verdieping van de molen, pal boven de gedeeltelijk opgegraven muur, in de volledige langsligging ervan, bevindt zich een houten balk. Op dezelfde hoogte van de balk valt ook in de oost- en de zuidgevel een duidelijke scheidingslijn waar te nemen. Deze ligger werd oorspronkelijk ondersteund door 7 houten balken, waarvan er zich nog twee op de oorspronkelijke plaats bevinden, terwijl een paar andere hergebruikt werden elders in het complex. Sporen op de balken maken duidelijk dat de noordgevel van de

molen oorspronkelijk bestond uit een vakwerkconstructie die rustte op de reeds eerder vermelde massieve bakstenen fundering.

- In het dakgedeelte bevindt zich een dakstoel die geen enkel nut lijkt te hebben, tenzij we (zoals ook op oudere tekeningen te zien) aannemen dat deze een oost-west georiënteerd dak schraagde. Ook elders werden delen van het oude dakgebinte teruggevonden.
- Een veelheid aan verdere sporen, waaronder een oude tegelvloer.
- Archeologie, dendrochronologie, historische en mondelinge bronnen kunnen verdere informatie verschaffen.

De door ons beoogde reconstructie zou resulteren in een eenvoudig twee bouwlagen tellend molengebouw met het oorspronkelijke grondplan. Het bakstenen gebouw zou voorzien worden van een met dakpannen of stro gedekt dak met de oorspronkelijke oost-west oriëntatie (cf. volumeschetsen). Een reconstructie van de lemen noordgevel, op basis van een nauwkeurige opmeting van de historische balkenconstructie, behoort eveneens tot de mogelijkheden.

Het gietijzeren molentechnische werk dat zich nog grotendeels ter plaatse bevindt zou behouden worden en aangevuld met de ontbrekende stukken. Het waterwiel zou door de provincie Oost-Vlaanderen hersteld en teruggeplaatst worden. Het lijkt ons niet noodzakelijk om terug vier steenkoppels te installeren. Het installeren van twee verschillende steenkoppels en het suggereren (doormiddel van steenkisten en aandrijvingmechanisme) van de overige twee zal vermoedelijk volstaan. Verder dient de nodige aandacht te gaan naar het luiwerk met verticale nokkenas. De inrichting zal verder gebeuren op basis van onderling overleg tussen Natuurpunt, Monumenten en Landschappen en Levende Molens.

Bedoeling is dat de werkende molen regelmatig open zal staan voor het publiek, waarbij de bediening verzorgd wordt door één of meerdere vrijwillige molenaars.

Er bestaat vanuit Natuurpunt eveneens belangstelling om met de molen elektriciteit op te wekken. De haalbaarheid hiervan dient nog onderzocht te worden, evenals de mogelijkheden om deze activiteit binnen het historische kader onder te brengen.

5.4. Het gedeelte van de site uit de tweede helft van de 19de eeuw (III)

Dit gedeelte van de molensite maakt geen onderdeel uit van de klasseringaanvraag. We opteren hier voor een nieuwbouw en wel om de volgende redenen:

- Dit gedeelte van de site heeft slechts een zeer beperkte historische waarde
- De ondergrond is allesbehalve stabiel (dichtgestorte woelkom), waardoor afbraak van de bestaande structuren en de realisatie van een degelijke (paal)fundering noodzakelijk is. Deze stabiliteitsproblemen, die door de diepe inbuizing van de Boembeek en het storten

van massa's beton tijdens deze werken nog aanzienlijk toenamen, hebben, samen met de weinig deskundig uitgevoerde ingrepen uit de eerste helft van de 20ste eeuw, in belangrijke mate bijgedragen tot de ineenstorting van de loods begin dit jaar.

Het spreekt voor zich dat bij de planning en uitvoering van dit gedeelte rekening gehouden zal worden met het historische volume ernaast en met de wensen terzake van de dienst Monumenten en Landschappen. Bij de nieuwbouw zal zoveel mogelijk gebruik gemaakt worden van milieuvriendelijke bouwmaterialen en bouwtechnieken, waardoor de site ook op dit vlak een voorbeeldfunctie kan vervullen.

Het is de bedoeling om in het nieuwbouwgedeelte een bezoekerscentrum in functie van de reservatenwerking van de vereniging in te richten. Het gebouw kan eveneens onderdak verlenen aan het noodzakelijke sanitair, zonder dat daarvoor een deel van het historische bouwvolume opgeofferd dient te worden. De verbinding met de molen zou bestaan uit een trappenhal die het uitzicht op de noordelijke gevel van de watermolen openlaat en tevens onderdak kan bieden aan de semi-dieselmotor op zijn oorspronkelijke plaats. Daar we de molen het liefst gereconstrueerd zouden zien in zijn vorm anno 1870, lijkt het ons niet nodig om de diesel nog een functionele rol te laten spelen. Het herstel van de overbrengingsmechanismen zou overigens ten koste gaan van de reconstructie van een deel van de noordelijke gevel van de watermolen.

Op de volgende bladzijde volgen nog twee volumestudies van de site, zoals ze er na de uitvoering van de werken uit zou kunnen zien. Daar het gaat om een reconstructie ligt het bouwvolume van de historische gedeelten grotendeels vast. Enkel bij het nieuwbouwgedeelte zijn verschillende varianten mogelijk. Onze voorkeur gaat uit naar de variant met het ronde dak omwille van de duidelijkere scheidingslijn tussen oud en nieuw en het surplus aan bruikbare ruimte.